IJTIMOIY PEDAGOGIKADA BOLA TARBIYASI: NAZARIY VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Shahrisabz davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti o'qituvchisi Muxammadiyeva Sevara Bahodirovna va talabalari

Odilova Dilbar Ulug'bek qizi

Hayitova Zarina Parda qizi

So‘nggi o‘n yilliklar davomida pedagogika va boshqa fanlarda ijtimoiylashuv va tarbiya tushunchalarining o‘zaro munosabati keng muhokama qilib kelinmoqda. Davlat mafkurasining o‘zgarishi sababli bu muammoga alohida e’tibor qaratish lozim. Shu bilan birga ba’zi mualliflar tarbiyani ijtimoiylashuv bilan almashtirishga harakat qilishmoqda.

Boshqalari tarbiyani bola ijtimoiylashuvining bir qismi sifatida o‘rganishadi. Ba’zi olimlar esa ijtimoiylashuv deganda fuqaroviy va axloqiy tarbiyani tushunishadi. To‘rtinchi guruh olimlari shaxs ijtimoiylashuvini tarbiyaning asosiy maqsadi deb hisoblashadi.
Biroq tarbiya bola ijtimoiylashuvining asosiy omillaridan biri ekanligini hamma tan oladi. Tarbiyaning asosida ijtimoiy harakat bo‘lishi, uni ijtimoiylashuvdan farqlaydi. Ijtimoiylashuv tushunchasini fanga kiritgan Maks Veberg uni muammolarni yechishga qaratilgan harakat, inson xulq-atvorining taxminiy variantlarini subyektiv anglash sifatida ta’riflagan.
Umuman olganda, ijtimoiylashuv uzluksiz jarayondir, ya’niinson doimo jamiyat bilan munosabatda bo‘ladi. Tarbiya esa diskret (uzlukli) jarayondir. Chunki u muayyan tashkilotlarda amalga oshirilib, zamon va makonda cheklangan bo‘ladi.
Tarbiya pedagogikaning asosiy kategoriyalaridan biridir. Shunga qaramay tarbiyaning umume’tirof etilgan ta’rifi mavjud emas. Bunga uning ko‘p ma’noliligini sabab qilib ko‘rsatsak bo‘ladi.

Tarbiyani ijtimoiy hodisa, faoliyat, jarayon, qadriyat, tizim, ta'sir, o'zaro munosabat sifatida ko'rib chiqsak bo'ladi. Bu tushunchalarning hech qaysisi tarbiya mazmunini to'liq ochib bera olmaydi.

Quyida ijtimoiylashuvning nisbatan ijtimoiy nazorat qilinuvchi jarayonga xos bo'lgan umumiyligini aks etishga harakat qilingan tarbiyaning ta'rifi keltirilgan. Biroq unda oilaviy, diniy, ijtimoiy tarbiyaning xususiyatlari inobatga olinmagan.

1.A.V.Mudrik quyidagi ta'rifni ilgari suradi:

Tarbiya-insonning jamiyatga ko'nikishiga ko'maklashuvchi va bu ko'nikish sodir etiladigan guruh va tashkilotlarning xususiyatlariga mos keluvchi sharoitlar yaratuvchi insonning ongli rivojlanishi. Bu ta'rif to'liq to'g'ri hisoblanmaydi. Bu faqat muallifning nuqtai nazarini aks ettiradi.

Ijtimoiy omillarni insonga ta'sir ko'rsatishining tarkibiy qismi bo'lgan tarbiya o'z xususiyatlariga ega. Bu jarayon boshqalaridan farqli ravishda doimo bir maqsad sari yo'naltirilgan va bu faoliyat maxsus tayyorlangan odamlar tomonidan amalga oshiriladi.

Tarbiya jarayonida bola ijtimoiylashuviga ta'sir qiluvchi boshqa omillar - muhit, OAV, madaniyatlar inobatga olinadi. Biroq shuni esda tutish lozimki, tarbiya boshqa ijtimoiy omillar ichida o'z o'rniga ega hamda boshqa omillarning o'rnini to'ldira olmaydi ham, bekor qila olmaydi ham.

Tarbiyaning bola rivojlanishiga ta'siri vaqt o'tgan sari o'zgaradi. Bola qanchalik kichik bo'lsin, tarbiya uning shakllanishiga shuncha ko'p ta'sir ko'rsatadi. Vaqt o'tgani sayin tarbiyaning hissasi kamayib boradi. Bu vaqtda bolaning u yoki bu ijtimoiy qadriyatni tanlashdagi mustaqilligi ortadi.

Borgan sari tashqi tarbiyaviy omillarning ta'siri kamayadi. Biroq boshqa bir jarayon - o'z - o'zini tarbiyalash jarayoni rivojlana boshlaydi. Bolaning o'z shaxsini mukammallashtirish, o'z - o'zini rivojlantirish bo'yicha mustaqil faoliyatini anglashi ortadi. Ma'lumki, o'z-o'zini tarbiyalashga ehtiyoj shaxs rivojining eng yuksak shakli hisoblanadi.

Bizning modelga binoan insonning o‘z - o‘zini tarbiyalashi ehrombunyod etish bilan barobardir. Shuning uchun o‘z - o‘zini tarbiyalash jarayoni bir umrga cho‘ziladi. Tarbiya o‘z - o‘zini tarbiyalash va boshqa ijtimoiy omillarning (madaniy, diniy, tarixiy an’analar, OAV, maktab jamoasi, do‘stlar, bolalar bog‘chasi va boshqalar) ijobiy ta’siri natijasida bolaningjamiyatga integratsiyalashuvining tabiiy jarayonini sodir etadi. Ijtimoiy muhitning ta’siri qanchalik turli bo‘lsa, bola undan shuncha erkin va mustaqil bo‘ladi.

Demak, bolaning rivojlanishi ikki yo‘nalish asosida amalga oshiriladi: ijtimoiylashuv va indivilualizatsiyalanish.Agar sotsium tomonidan qabul qilingan xulq-atvor me’yorlarini qabul qilishi bilan bir qatorda o‘z navbatida bola o‘zining ham individual xususiyatlarini sotsiumga qo‘shib borishi mumkin va bu jarayon bolaning jamiyatga integratsiyalanishi deb ataladi.

Bu jarayonlar spontan, stixiyali va tartibsiz holda amalga oshirilishi va aksincha boshqarilib, ma’lum maqsadga yo‘naltirilib ham borilishi mumkin. Bu jarayon esa tarbiyalash deb ataladi. Bolaning ongli, faol va mustaqilfaoliyati esa o‘z-o‘zini tarbiyalash jarayoni deb ataladi.

Ijtimoiy pedagogika fan sohasi sifatida bir qator vazifalarga ega.

A.V.Mudrin bu vazifalarni 3 guruhga ajratib ko‘rsatadi: nazariy, insoniylikka oid va amaliy.

Nazariy vazifa ijtimoiy pedagogik bilimlarni to‘plab zamonaviy jamiyatda o‘rganayotgan jarayon va hodisalarining to‘liq tasvirini tuzishga intilishida namoyon bo‘ladi.

Amaliy vazifalarga ijtimoiy pedagogikaning ijtimoiylashuviga tashkiliy - pedagogik va psixologik yo‘nalishlardagi ta’sirini samarali takomillashtirish ishlarini aniqlash bilan bog‘liq. Amaliy vazifalarga quyidagilar kiradi:

1) bola (o‘smir) ongida yaxshilik, adolat, yaqinlariga, ijodga, o‘zaro tushunishga muhabbatni tarbiyalash;

2) inqirozdan mustaqil chiqib ketish maqsadini qo‘yish, chiqish yo‘llarini aniqlash, atrofdagilar bilan muomala qilishni o‘rganish, hayot mazmuni va maqsadini aniqlash;

3) atrof-muhit, inson, uning jismoniy va ma’naviy xususiyatlari, jamiyatdagi huquq va majburiyatlarini bilishga intilishni rivojlantirish;

4) g‘urur, mustaqillik, o‘ziga ishonch hissini rivojlantirish;

5) bola (o‘smir)da insonlar bilan oila, maktab, tengdoshlari davrasida, ishda muomala qilishga ishtiyoqni oshirish. Bunda ijtimoiy pedagogika o‘z tarbiyalanuvchilarining yosh xususiyatlarini bilishi zarur. Shuningdek, u bolaga ijtimoiy munosabatlarning axloq va huquq normalariga suyangan holda insonlar, shaxs va jamiyat o‘rtasidagi nizolarni yechishga o‘rgatishi kerak.

Bu vazifalarni yaxshilik qilish, o‘z hayotini tashkil qilishni o‘rgatish, o‘ziga xosligi va iqtidorini tashkil qilishga rivojlantirishda o‘z aksini topadi.

Insonparvarlik vazifasi shaxsning rivojlanishi uchun sharoitlar yaratib beruvchi ijtimoiy pedagogik jarayonlarni mukammallashtirish uchun maqsadlarni ishlab chiqishda o‘z ifodasini topadi. Zamonaviy ijtimoiy pedagogikaning insoniyligi bola va pedagog o‘rtasidagi munosabatlarni qattiqqo‘llik emas, o‘zaro tushunishga asoslanadi.

Ijtimoiy pedagogning vazifasi bolaning jismoniy, axloqiy va ma’naviy kuchlariga dalda berish, unda jamiyat qabul qilgan xislatlarni tarbiyalashga yordam berishdan iborat.YU.V.Vaselkova ijtimoiy pedagogikaning asosiy vazifalari sifatida tarbiyaviy, ijtimoiyhuquqiy va ijtimoiyreabilitatsion umumlashmalarni ajratadi. Tarbiyaviy vazifa bolani atrof muhitga qo‘shilish, uning ijtimoiylashuv jarayoni, o‘quv va tarbiya jarayoniga ko‘nikishini ko‘zda tutadi.Ijtimoiy - huquqiy vazifa davlatning bolalarga g‘amxo‘rligi, ularning huquqiy himoyasini bildiradi.Ijtimoiy reabilitatsion vazifa - nogiron, jismoniy va ruhiy nuqsonlarga ega bolalar bilan tarbiyaviy va o‘quv ishlarini olib borishdir.

Bunda asosiy ijtimoiy vazifalarni pedagog bajaradi.Shu bilan birga u vazifalarning yanada kengroq tavsiflarini ham beradi:1) falokatga uchragan bola(o‘smir)larga yordam ko‘rsatish. Inqirozdan chiqish yo‘llarini topish, qiyin vaqtda qo‘llab - quvvatlash ham muhimdir;

2) bola (o‘smir)ni, uning holatini, oila va maktabdagi munosabatlarini o‘rganish;

3) bolani o‘rab turgan va unga ta’sir qiluvchi turli ijtimoiy sohalardagi ijtimoiy tarbiya holatining tahlili;

4) ijtimoiy pedagogning ijobiy tajribani tahlil qilish, tarqatish, targ‘ib qilishga qaratilish;

5) u bola(o‘smir) faoliyatini o‘z - o‘zini tarbiyalash, o‘z - o‘zini o‘qitish va o‘z hayotini mustaqil tashkil qilishni bilishga qaratishi ;

6) ijtimoiy pedagog bola (o‘smir) muammolarini hal qiluvchi, uning inqirozi, huquqlariga aloqador tashkilot, mutaxassislarni birlashtirish bilan ham shug‘ullanish;

7) ijtimoiy pedagogning vazifalaridan biri ijtimoiy tarbiyaning turli muammolarini o‘rganishni tashkil qilish, ijtimoiy pedagoglar faoliyatini tahlil qilishi lozim.

Bola tarbiyasining nazariy asoslari

Bola tarbiyasi insoniyat tarixida doimo muhim masala bo‘lib kelgan. Sharq mutafakkirlari, jumladan, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy asarlarida ham tarbiya masalalari keng yoritilgan.

Ijtimoiy pedagogika nuqtayi nazaridan tarbiya – bu bolaning ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish jarayonidir. Ushbu jarayon quyidagi asosiy omillar orqali amalga oshadi:

oila muhiti

ta’lim muassasalari

tengdoshlar guruhi

ommaviy axborot vositalari

Nazariy jihatdan bola tarbiyasi ijtimoiylashuv jarayoni bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bunda bola jamiyat me’yorlari va qadriyatlarini o‘zlashtiradi.

Zamonaviy yondashuvlar va innovatsion metodlar

Hozirgi davrda bola tarbiyasiga yangicha pedagogik yondashuvlar kirib kelmoqda. Ular quyidagilardan iborat:

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv – bunda har bir bolaning individual xususiyatlari hisobga olinadi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv – bolani amaliy faoliyat orqali tarbiyalash.

Kompetensiyaviy yondashuv – bolada hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan.

Raqamli pedagogika – zamonaviy texnologiyalar yordamida ta’lim-tarbiya berish.

Zamonaviy metodlar orasida interfaol usullar, loyihaviy ta’lim, muammoli vaziyatlar yaratish va treninglar muhim o‘rin tutadi.Bola tarbiyasida ijtimoiy muhitning roli

Bolaning shaxs sifatida shakllanishida ijtimoiy muhit hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ayniqsa:

oiladagi tarbiya uslubi

ota-onaning pedagogik savodxonligi

maktab va mahalla hamkorligi

Globallashuv jarayonida internet va ijtimoiy tarmoqlar ham bolalar tarbiyasiga kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli bolalarda axborot madaniyatini shakllantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy pedagogikada bola tarbiyasi murakkab va ko‘p qirrali jarayon hisoblanadi. Uning samaradorligi oila, ta’lim tizimi va jamiyatning hamkorligiga bog‘liq. Zamonaviy yondashuvlardan foydalanish esa bolani har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Fan, 1993.

Ibn Sino A.A. Donishnoma. – Toshkent: O‘zbekiston, 1981.

Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 1983.

Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2008.

Xoliqov A. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.